

Jäts nya kyrkogård

Kinnevalds kontrakt

Växjö stift

Helena Åkerberg
Smålands museum rapport 2007:53

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Jäts nya kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 11
Beskrivning av enskilda kvarter	sid 14
Kulturhistorisk bedömning av Jäts nya kyrkogård	sid 19
Ordförklaringar	sid 21

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svensgård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremation av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkor, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen ”Finnveden och Njudung” vilka tillsammans med virdarnas land ”Värend” kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdat att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härad och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömen upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tvetå, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tvetå och Vista härader till stiftet i Växjö.

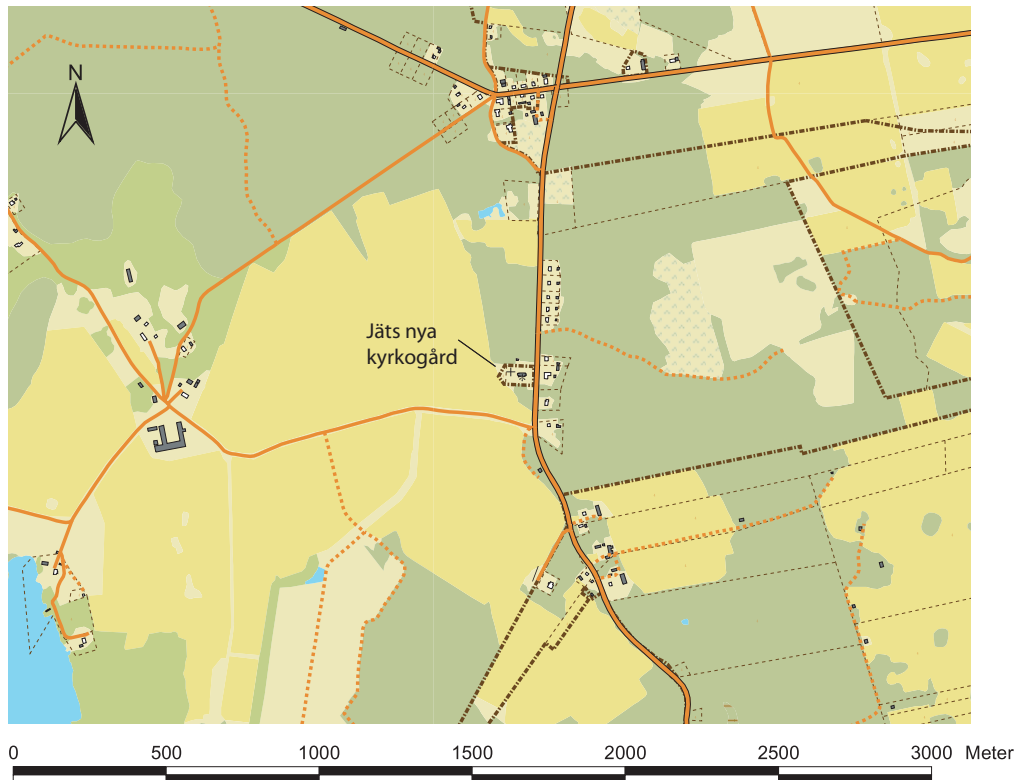
Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

JÄTS NYA KYRKOÅRD

Jäts by ligger i Jäts socken, Kinnevald kontrakt, Växjö kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

Jäts nya kyrka uppfördes 1908-1910.

JÄTS NYA KYRKOGRÅRD

Kyrka och kyrkomiljön

Jäts nya kyrka är belägen på västra sidan av gamla landsvägen mellan Växjö och Urshult, drygt tre kilometer norr om gamla kyrkan. Mitt emot ligger en äldre skolbyggnad och runt omkring finns skogspartier och öppet odlingslandskap tillhörande Jätsbergs säteri.

Kyrkan är uppförd i jugendstil och orienterad i öst-västlig riktning med tornet i öster. Byggnaden är uppförd i tegel och har gula spritputsade fasader.

Historik

Hösten 1902 lämnade baron August Vilhelm Rappe ett gåvobrev på mark till en ny kyrka och begravningsplats i Jät. Med gåvan följde bl a villkoret att en begravningsplats skulle avskiljas för honom och hans familj i evärdelig tid. Arbetena påbörjades samma år.

Ritningarna till den nya kyrkan upprättades av professor och arkitekt Erik Lallerstedt. Kyrkan började byggas 1908 och invigdes av biskopen 1910. En del av inventarierna från den gamla kyrkan installerades i den nya.

I den västra delen av kyrkogården avdelades tre kvarter (A-C) som började användas omgående. Med tiden har ytterligare två kvarter söder om kyrkan (D-E) tagits i anspråk medan området norr om kyrkan än idag endast består av gräsmatta.

Väster om kyrkans kor placerades 1965 en brunn utförd efter ett förslag av trädgårdsarkitekt Ragnar Ekstedt, Växjö.

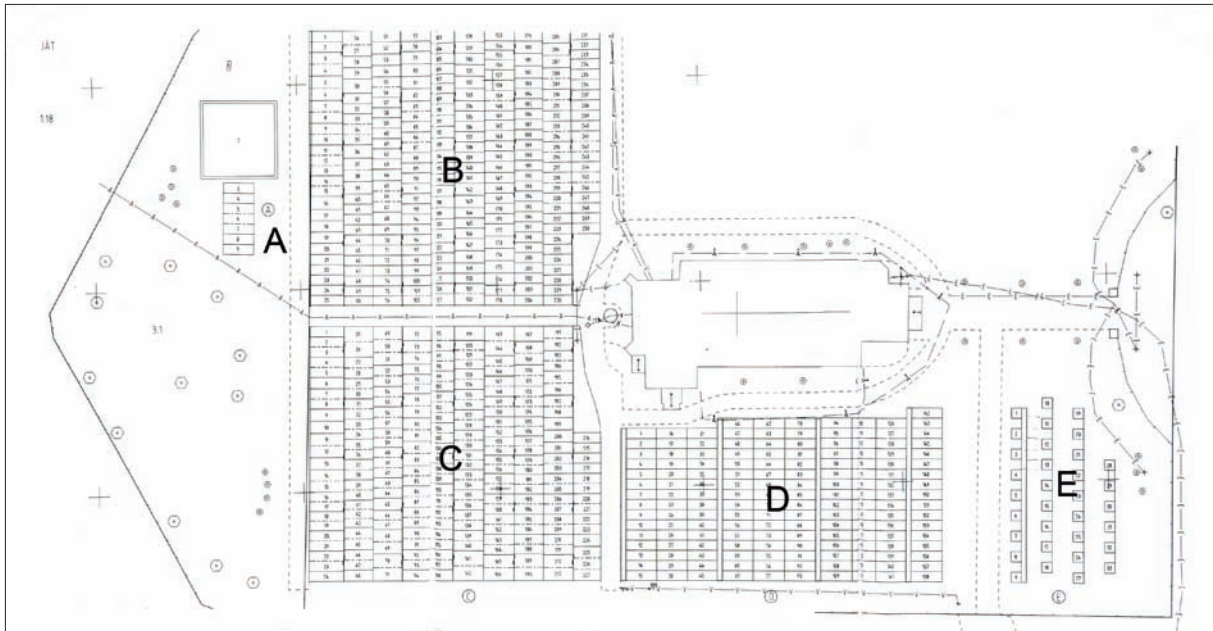

Flygfotografi taget från söder 1947.

Flygfotografi

På ett flygfotografi från 1941 kan vi se att kvarter B är relativt fullbelagt medan endast ett fåtal gravplatser har tagits i anspråk i kvarter C. I kvarter B har flertalet gravar små gravkullar med växter på, t ex murgröna. I kvarter C däremot är stenomgärdade grusgravar förhärskande. I kvarter B leder grusgångar mellan gravraderna. Det finns inga rygghäckar i kvarteren.

Väster om kyrkan finns endast en slät gräsmatta, där det idag finns en brunn med planteringar omkring.

Gravkarta över Jäts nya kyrkogård.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Allmän karaktär

Kyrkogården är av relativt litet format och omsluter kyrkan med den största ytan väster om denna. Kyrkogården har en rektangulär planform med halvrund avslutning mot väster. De fem gravkvarteren är placerade i den södra halvan av kyrkogården och området nordväst om kyrkan. Områdena norr och nordost om kyrkan består än så länge av gräsmattor.

Väster om kyrkans kor finns ett cylindriskt brunnskar av cement, utvändigt beklätt med små, runda stenar och avtäckt med sågade, röda kalkstensplattor.

Omgärdning

Kyrkogården inhägnas av en kallmur i gråsten, på insidan täckt av en grässlänt. Utanför muren är ekar planterade som en trädkrans.

Denna brunn är placerad väster om kyrkan.

Grindstolparna till huvudentrén har en säregen utformning.

Dubbelgrindarna till den södra entrén är av ett modernare slag.

De norra entréerna har enkla grindar.

Ingångar

Huvudingången, belägen i öster mitt för kyrkans tornportal, stängs av en dubbelgrind i järn hängd på kraftiga granitstolpar med pyramidformad avtäckning. Även i söder finns dubbelgrindar i järn, dessa är av modernare slag och hängda på metallstolpar. I norr finns två ingångar med enkla järngrindar hängda på granitstolpar.

Vegetation

Utanför kyrkogårdsmuren är ekar planterade som en trädkrans. Längs gången som leder till kyrkan från huvudentrén är pyramidavenbokar nyligen planterade. Kring kyrkan är några buskar planterade, speciellt intill brunnen vid kyrkans västra gavel. I kvarter A växer ett antal ekar och ett par rhododendronbuskar. I kvarter B, C och D finns rygghäckar mellan gravraderna. Gräsmattor täcker större delen av kyrkogårdens ytor.

Gångsystem

Gången mellan kyrkogårdens huvudingång och kyrkans tornportal är belagd med kalkstensplattor, övriga gångar är grusade. En gång leder från denna gång till den södra ingången. Kring kyrkan leder en gång och där den rundar koret i väster förgrenar den sig mot söder, väster och norr. Gången mot norr leder till en av de öppningar som finns där. Längre västerut finns ytterligare en nord-sydlig gång vars norra ände ansluter till den andra öppningen i den norra muren. Gångarna fungerar som avskiljare mellan kyrkogårdens olika kvarter. Ett antal lyktstolpar är placerade längs gångarna.

Längs gången som leder till kyrkan från huvudentrén i öster är avenbokar nyligen planterade.

Gången som leder till kyrkan från huvudentrén är belagd med kalkstensplattor.

Gravvårdstyper

Flertalet gravvårdar på Jäts nya kyrkogård utgörs av låga rektangulära gravstenar. Gravstenar från tidigt 1900-tal är ofta låga smala eller högresta. Små hällar är relativt vanliga och det finns även ett fåtal stora hällar. Endast ett fåtal av gravvårdarna är omgärdade av stenramar.

Kvarter E är ett område för urngravar och där finns endast en gravvård, som utgörs av en liten madonnastaty.

Det finns ingen samling av bortplockade gravvårdar.

Väster om kyrkan möts alla gångvägar.

Byggnader

Tvärs över vägen ligger en f d skolbyggnad som idag fungerar som församlingshem. Utanför norra kyrkogårdsmuren ligger en redskapsbod som uppfördes 1952.

Tvärs över vägen ligger församlingshemmet.

Norr om kyrkogården finns en redskapsbod.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter A ligger i den västra delen av Jäts nya kyrkogård. I stort sett består den av ett lummigt område med ett stort antal stora ekar och ett par rhododendronbuskar. I övrigt är kvarterets yta täckt med gräs.

GRAVVÅRDSTYPER

Det finns endast två gravplatser inom kvarteret. I kvarterets norra del finns en gravplats som är besädd med gräs men omgärdad av en stenram. Detta är den gravplats som anordnats för familjen Rappe på Jätsberg. Den innehåller två stora gravhällar och sex små. De två stora och fyra av de små är i grå granit och två små är i diabas. Gravplatsen innehåller också en natursten. De två stora hällarna är lagda över Friherre Gustav Wilhelm Rappe och Friherrinnan Hedvig Rappe 1921 respektive 1922. Det var de som skänkte marken till Jäts nya kyrkogård. En av de små hällarna är lagd över Fredrik Adolf Rappe, född i april 1894 och död i augusti samma år. Denna häll bär en vers: ”Hans själ behagade Gud, därför hastade han med honom ut ur detta onda lefvernet”. En annan av de små hällarna är lagd över Christofer Gustaf Henrik Rappe, född i mars 1897 och död i juli 1898. Även här finns en vers: ”Hvad jag gör, vet du icke nu, härefter skall du det få veta”. Båda dessa hällar väcker uppmärksamhet, då barnen dog innan det bestämdes att kyrkogården skulle anläggas här. Troligen har de tidigare begravts på gamla kyrkogården och senare flyttats hit. Det finns ytterligare en barngrav i kvarteret över Siegfried Johan Gustaf Rappe, född i december 1914 och död i juni 1915. Hans vers lyder: ”Hans lif var icke förgäves”.

Inom kvarter A finns ytterligare en stor gravhäll. Den är i röd granit och tillkom under 1960-talet.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Detta kvarter har en klart avvikande karaktär mot övriga kvarter inom kyrkogården. Det är av stor vikt att kvarteret även framledes kommer att rymma ett stort antal ekar. Kvarter A kan karakteriseras som en föregångare till de skogskyrkogårdar som blev populära senare under 1900-talet. Framtida gravplatser i kvarteret kan med fördel utgöras av små naturstenar, som placeras asymmetriskt i naturen.

Familjen Rappes gravplats bör bevaras för framtiden som en påminnelse om varför kyrkan lades på just denna plats och att det var friherreparet som skänkte marken till kyrkogården. Stenramen är av stor vikt och de fem gravvårdar som nämnts ovan bör likaså bevaras. Nya gravplatser bör ej placeras alltför nära inpå denna, då den bör framhävas som speciell.

Ekarna i kvarter A spelar stor roll för dess karaktär.

Friherreparet Rappe skänkte marken till Jäts nya kyrkogård.

Kvarter B

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter B är beläget nordväst om kyrkan och omgärdas av grusgångar i öster, söder och väster. I norr begränsas kvarteret av kyrkogårdsmuren. Gravarna är placerade i nord-sydliga rader och mellan dem är häckar planterade. I övrigt är kvarteret belagt med gräs.

GRAVVÅRDSTYPER

Kvarteret rymmer närmare 160 gravplatser. De äldsta gravvårdarna, från 1910, finns i den västligaste raden. Sedan är de jämnt spridda över tid fram till idag med en liten topp på 1940-talet.

De flesta gravvårdarna utgörs av låga rektangulära gravstenar i diabas. Grå granit är också vanlig och även röd granit förekommer. Små hällar är vanliga och det finns även tre stora hällar. Låga smala gravstenar var relativt vanliga under första hälften av 1900-talet och då restes även ett antal högresta gravstenar. Två marmorvårdar finns också inom kvarteret. Ett fåtal gravvårdar bär titlar, såsom f d Torparen, F D distinkt korpral, Smedmästaren, fem Hustrun och sex Hemmansägaren. Flertalet gravvårdar bär gårds- eller bynamn och cirka en tredjedel har psalmhänvisningar. Endast två gravvårdar har bibelhänvisningar men åtta har verser, som t ex: ”Sov i ro lilla Mor”, ”Tack för allt”, två ”Vila i frid” och fyra ”Älskad – saknad”.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Detta kvarter har använts sedan kyrkogården anlades. Åtminstone i den västra delen finns äldre gravvårdar från kyrkogårdens äldsta tid. Några rader längst åt väster bör bevaras för att även i framtiden visa hur gravskicket var vid den tid när kyrkogården anlades. Ett urval av gravvårdar från senare decennier bör också bevaras. De nord-sydliga gravraderna bör behållas. På flygfotografiet från 1947 verkar det dock inte som att det fanns några rygghäckar. Idag ses det som ett trevligt inslag men eftersom det inte verkar vara en ursprunglig företeelse är de inte viktiga ur kulturhistorisk synpunkt.

Även en torpare kunde få en högrest gravsten 1915.

Kvarter B är beläget nordväst om kyrkan.

Detta marmorkors restes över Ella som levde från maj till juli 1915.

Kvarter C är beläget sydväst om kyrkan.

Kvarter C

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter C är beläget sydväst om kyrkan och omgärdas av grusgångar i öster, väster och norr samt av kyrkogårdsmuren i söder. Strukturen liknar den i kvarter B med nord-sydliga gravrader och rygghäckar mellan dessa.

GRAVVÅRDSTYPER

Kvarteret rymmer knappt 110 gravplatser och de låga rektangulära gravstenarna är förhärskande. De flesta är i diabas men grå och röd granit är också vanligt. Bland de äldre gravvårdarna finns en del högresta stenar, en låg smal gravsten och en låg bred. Det finns tre stora hållar och en liten. Tre av gravvårdarna är omgärdade av en stenram.

Den äldsta gravvården i detta kvarter är från 1915 men de flesta är från 1970-talet. Fyra av fem gravvårdar har by- eller gårdsnamn. Ett fåtal gravvårdar bär titlar, som Nämndemannen, Snickaren, F d kyrkvården, Sjökaptenen, fyra lantbrukaren och fem Hemmansägaren. Knappt var femte gravvård har psalmhänvisning och endast två har bibelhänvisningar. Endast en vers finns: ” En människa kan bese-gras men aldrig tillintetgöras”.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Gravsättningarna i kvarter C är samtida med dem i kvarter B. Till sin yttre struktur liknar också kvarteren varandra men ser man till typerna av gravvårdar finns det dock en viss skillnad. Detta syns tydligt på flygfotografiet från 1947. Där kan man se att gravplatserna i detta kvarter fått en mer påkostad utformning, t ex med stenomramningar. Detta gäller de äldre gravplatserna i de västligaste raderna. Liksom i kvarter B bör gravvårdarna i dessa västra rader bevaras. De få stenramar som finns kvar är av stort kulturhistoriskt värde och bör bevaras. I övrigt gäller samma bedömning som för kvarter B.

I kvarter D har ännu inte många gravplatser anlagts.

Kvarter D

ALLMÄN KARAKTÄR

Söder om kyrkan ligger kvarter D. Det omgärdas av grusgångar i öster, väster och norr och i söder avgränsas det av kyrkogårdsmuren. Precis som kvarter B och C ligger gravarna i nord-sydliga rader med rygghäckar emellan.

Gravvårdstyper

Kvarteret rymmer endast ett 15-tal gravplatser och den äldsta är från 1990-talet. Gravvårdarna består av låga rektangulära stenar eller stenar med fri form och alla är i grå eller röd granit. Drygt hälften har by- eller gårdsnamn. Det finns inga titlar och heller inga psalm- eller bibelhänvisningar. En vers lyder: ”Herren är min herde”.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarteret har börjat användas relativt nyligen och framtiden bör få avgöra vilken karaktär kvarteret ska få.

Kvarter E

ALLMÄN KARAKTÄR

Sydost om kyrkan ligger kvarter E som är planerat för urngravar. Kvarteret avgränsas i väster och norr av grusgångar och i öster och söder av kyrkogårdsmuren. Dess yta är belagd med gräsmatta och mot grusgången i norr är två pyramidavenbokar planterade.

GRAVVÅRDSTYPER

Ännu finns endast en enda gravvård inom kvarteret. Den är från 1999 och utformad som en madonnastaty i röd granit.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

På samma sätt som kvarter D bör framtiden få avgöra kvarterets karaktär.

Kvarter E är beläget i kyrkogårdens sydöstra del.

Än så länge finns det endast en gravvård i kvarter E, den är utformad som en madonnastaty.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV JÄTS NYA KYRKOGRÅRD

Jäts nya kyrkogård är den nyast anlagda kyrkogården i Östra Torsås kyrkliga samfällighet. Den är anlagd enligt de ideal som fanns under det tidiga 1900-talet och dessa planer bör följas även i framtiden i stora drag. Detta gäller gångsystemet och kvartersindelningen. Kvarter A är mycket annorlunda än kyrkogårdens övriga kvarter och denna skillnad bör det slås vakt om. Ekarna i kvarter A är mycket viktiga, samtidigt som det inte bör planteras stora träd i de övriga kvarteren.

KÄLLFÖRTECKNING

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med inventeringen.

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Handlingar från Kungliga Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Liepe, Anita, 1977, Jäts kyrkor, Stockholm.

Smålands museums klipparkiv, Jäts kyrkor.

Smålands museums topografiska arkiv: Växjö kommun, Byggärenden, Jäts kyrkor.

Vassi, Heidi, 1998, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, Växjö.

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Obelisk

Obeliskerna är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejade livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labradorgranit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlundar började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärلكransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.